

VISOKA ŠKOLA
SOCIJALNOG
RADA

Крымский федеральный
университет
имени В.И.Вернадского

Tematski zbornik radova međunarodnog značaja
Socijalna politika u Srbiji na raskršću vekova

* * *

International Thematic Collection of Papers
Social Politic in Serbia at the Crossroads of Centuries

* * *

Международный тематический сборник документов
Социальная политика в Сербии на перекрестке веков

Beograd, 2019.

Izdavač / Published by / Издательство
Visoka škola socijalnog rada
Крымский федеральный университет имени В.И.Вернадского

Za izdavača / For the publisher / Для издателя
Prof. dr Vladimir Ilić
Декан факультета, Герцен Александр Германович, Крымский федеральный
университет имени В.И.Вернадского

Glavni urednik / Editor-In-Chief / Главный редактор
Prof. dr Vladimir Ilić

Izvršni urednik / Executive editor / Исполнительный редактор
Doc. dr Milorad Đurić

Recenzenti / Reviewers / Рецензенты
Попов Алексей Дмитриевич, Россия
Prof. dr Dragoslav Kočović, Srbija
dr Miroslav Brkić, Srbija

Urednik zbornika / Editor / Редактор
Prof. dr Milan Miljević

Tehnički urednik / Technical editor / Технический редактор
Petar Matić

Sekretar redakcije / Secretary of the editorial board / Секретар редакции
MA Mina Simatković

Štampa / Print / Печатная компания
Štamparija Topalović, Valjevo

Tiraž: 300 primeraka

ISBN 978-86-81394-05-2 (VŠSR)

Redakcijski odbor / Editorial bord / Редакционный борд

Inostrani članovi / Foreign members/ Иностранные члены

Никифоров Константин Владимирович - Россия

Романько Олег Валентинович - Россия

Гронский Александр Дмитриевич - Белоруссия

др Воин Божинов - Бугария

Prof. dr Jozef Juhas - Hungary

Dr Jakub Rakosnik - Czech Republik

Dr Milan Sovilj - Czech Republic

Dr Eva Skornikova - Slovakia

Domaći članovi / Residential members / Резидентных членов

Prof. dr Vladimir Ilić, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Prof. dr Milan Miljević, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Doc. dr Milorad Đurić, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Dr Dušan Bajagić, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd

Prof. dr Aleksandar Timofejef, vanredni profesor Filozofskog fakulteta, Beograd

Dr Sofija Božić, viši naučni saradnik instituta za noviju istoriju Srbije, Beograd

Doc. dr Vera Ošmjanski, Tehnološko-metalurški fakultet, Beograd

Prof. dr Jasmina Kovačević, vanredni profesor na FASPER-u, Beograd

Prof. dr Petar Nastasić, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Doc. dr Vesna Dukanac, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Doc. dr Neda Milošević, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Doc. dr Ivana Milosavljević Đukić, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Doc. dr Nataša Ljubomirović, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Doc. dr Ivana Ristić, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Doc. dr Sanja Đurđević, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Doc. dr Dragan Stojilković Čauševac, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Recenzenti / Reviewers papers/ Рецензенты

Dr Aleksandar V. Miletić, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd

Doc. dr Vera Ošmjanski, Tehnološko-metalurški fakultet, Beograd

Dr Dušan Bajagić, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd

Doc. dr Milorad Đurić, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Prof. dr Milan Miljević, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Doc. dr Dragana Dinić, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Doc. dr Ljiljana Manić, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Prof. dr Aleksandar Timofejef, vanredni profesor Filozofskog fakulteta, Beograd

Dr Sofija Božić, viši naučni saradnik instituta za noviju istoriju, Beograd

Doc. dr Sanja Đurđević, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Doc. dr Emina Borjanić Bolić, Visoka škola socijalnog rada, Beograd

Dr Milan Piljak, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd

SADRŽAJ

- 8 PREDGOVOR
10 PREFACE
12 ПРЕДИСЛОВИЕ
- 15 *ВЛАДИМИР ИЛИЋ*
КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА СОЦИЈАЛНЕ ПОЛИТИКЕ У СРБИЈИ
CONCEPTUALIZATION OF SOCIAL POLICY IN SERBIA
- 33 *MILORAD ĐURIĆ*
GLOBALNA NEJEDNAKOST I LOKALNA SOLIDARNOST:
MIGRANTSKA KRIZA I NOVI PRISTUP SOCIJALNOJ POLITICI
*GLOBAL INEQUALITY AND LOCAL SOLIDARITY:
A MIGRANT CRISIS AND A NEW APPROACH TO SOCIAL POLICY*
- 55 *TIBOR VALUCH*
CHANGES IN HUNGARY'S SOCIAL STRUCTURE DURING THE SOCIALIST PERIOD
PROMENE U DRUŠTVENOJ STRUKTURI MAĐARSKE TOKOM SOCIJALISTIČKOG PERIODA
- 65 *JAKUB RÁKOSNÍK*
A CRISIS OF THE WELFARE STATE BEFORE THE CRISIS OF THE WELFARE STATE: SOCIAL
SECURITY PROBLEMS IN CZECHOSLOVAKIA IN THE POST-STALINIST PERIOD
*KRIZA DRŽAVE BLAGOSTANJA PRE KRIZE DRŽAVE BLAGOSTANJA: PROBLEMI SOCIJALNE
SIGURNOSTI U ČEHOSLOVAČKOJ U POST-STALJINISTIČKOM PERIODU*
- 77 *KATARÍNA KOŽÁKOVÁ*
CONCEPT OF SOCIAL POLICY IN THE CZECHOSLOVAK REPUBLIC, WITH AN EMPHASIS
ON SLOVAKIA IN THE 1945 -1960
*KONCEPT SOCIJALNE POLITIKE U ČEHOSLOVAČKOJ REPUBLICI, SA NAGLASKOM NA
SLOVAČKU 1945 - 1960.*
- 91 *КЛИНЦОВА МАРИЯ НИКОЛАЕВНА*
ПРОБЛЕМА СОЦИАЛЬНОГО СИРОТСТВА В СОВРЕМЕННОМ РОССИЙСКОМ ОБЩЕ-
СТВЕ (АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)
*THE PROBLEM OF SOCIAL ORPHANSHIP IN MODERN RUSSIAN SOCIETY (AXIOLOGICAL AS-
PECT)*
- 105 *MILAN MILJEVIĆ, DUŠAN VAJAGIĆ*
ОДНОС СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ ПРЕМА СОЦИЈАЛНОЈ ПОЛИТИЦИ У
РАЗЛИЧИТИМ ПОЛИТИЧКИМ ВРЕМЕНИМА
*RELATIONSHIP OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH BY SOCIAL POLICY IN VARIOUS PO-
LITICAL TIMES*
- 129 *BORIS MILINKOVIĆ*
СОЦИЈАЛНА ДЈЕЛАТНОСТ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ; ЈУЧЕ, ДАНАС И СУТРА
*THE SOCIAL ACTIVITY OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH YESTERDAY; TODAY AND
TOMORROW*

145 ВЛАДИМИР УМЕЛЬИЋ

ОДНОС ХУМАНИСТИЧКОГ ПРИНЦИПА СОЦИЈАЛНОГ РАДА И ПОЛИТИКЕ У СВЕТЛУ
ЈЕЗИЧКО-ФИЛОЗОФСКЕ ТЕОРИЈЕ ДЕФИНИЦИОНИЗМА

*RELATIONSHIP OF THE HUMANITARIAN PRINCIPLE OF SOCIAL WORK AND POLICY IN THE
LIGHT OF LANGUAGE PHILOSOPHICAL THEORY OF DEFINITIONISM*

159 ВИКТОР САРАНЧА

РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМ СОЦИАЛИЗАЦИИ СЕРБСКИХ ВОЕНОПЛЕННЫХ В ПОЛТАВСКОЙ
ГУБЕРНИИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В ГОДЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

PRISONERS OF THE FIRST WORLD WAR IN POLTAVA PROVINCE: SERBIAN DIMENSION

183 ВИШНЯКОВ ЯРОСЛАВ ВАЛЕРИАНОВИЧ

РУССКАЯ ВОЕННАЯ И ГУМАНИТАРНАЯ ПОМОЩЬ СЕРБИИ 1914-1915 ГГ.

RUSSIAN MILITARY AND HUMANITARIAN AID TO SERBIA 1914-1915.

191 АЛЕКСАНДР СИЛКИН

РЕЖИМ ЛИЧНОЙ ВЛАСТИ КОРОЛЯ АЛЕКСАНДРА КАРАГЕОРГЕВИЧА ОТ ОБЩЕ-
СТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ ДО КРИЗИСА ЛЕГИТИМНОСТИ. 1929-1934.

*THE REGIME OF PERSONAL AUTHORITY OF KING ALEXANDER KARAGEORGEVICH: FROM
PUBLIC SUPPORT TO THE LEGITIMITY CRISIS. 1929-1934.*

205 EVA ŠKORVANKOVÁ

LIVING ON RATIONS – FLOUR SUPPLY FAILURE AND VARIOUS FORMS OF THE REACTION
OF CITIZENS IN SLOVAKIA DURING THE SECOND WORLD WAR

*ŽIVOT NA SLEDOVANJU - RESTRIKCIJE U SNABDEVANJU BRAŠNOM I MANIFESTACIJE
GRAĐANSKOG OTPORA U SLOVAČKOJ TOKOM DRUGOG SVETSKOG RATA*

223 СОФИЈА БОЖИЋ

УНАПРЕЂЕЊЕ ЖИВОТНИХ УСЛОВА – ПРИМАРНО ПИТАЊЕ СРПСКОГ
СТАНОВНИШТВА ДАЛМАЦИЈЕ У КРАЉЕВИНИ СХС/ЈУГОСЛАВИЈИ

*IMPROVING LIVING CONDITIONS – THE PRIMARY ISSUE OF THE SERBIAN POPULATION OF
DALMATIA IN THE KINGDOM OF SHS/YUGOSLAVIA*

235 ИГОР ВУКАДИНОВИЋ

ЈУГОСЛОВЕНСКА СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ (1945–1974)

YUGOSLAVIAN SOCIAL POLICY IN KOSOVO AND МЕТОНИЈА (1945-1974)

247 ШАХИН ЮРИЙ ВЛАДИМИРОВИЧ

РЕФЛЕКСИЈА СОЦИОКУЛТУРНИХ ПРОЦЕССОВ НА БАЛКАНАХ: ПОЛЕМИКА Д.
ЧОСИЧА И Д. ПИРЈЕВЦА О ПУТЈАХ НАЦИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЈА ЈУГОСЛАВИЈИ

*РЕФЛЕКСИЈА СОЦИОКУЛТУРНИХ ПРОЦЕСА НА БАЛКАНУ: ПОЛЕМИКА Д. БОСИЋА И Д.
ПИРЈЕВЦА О ПРАВЦИМА НАЦИОНАЛНОГ РАЗВОЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ*

261 АЛЕКСАНДАР В. МИЛЕТИЋ

ПОСЛЕДИЦЕ КРИТИЧКИХ СТАВОВА МИЛОВАНА ЂИЛАСА НА СОЦИЈАЛНИ АСПЕКТ
ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ДРУШТВА ПОЧЕТКОМ 50-ИХ ГОДИНА

*THE CONSEQUENCES OF THE CRITICAL OPINIONS OF MILOVAN DJILAS IN THE SOCIAL
ASPECT OF YUGOSLAV SOCIETY AT THE 50TH YEARS*

273 VOIN BOJINOV

ECONOMIC, SOCIAL AND POLITICAL SITUATION IN THE SOCIALIST FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA AFTER TITO'S DEATH
EKONOMSKA, SOCIJALNA I POLITIČKA SITUACIJA U SOCIJALISTIČKOJ FEDERATIVNOJ REPUBLICI JUGOSLAVIJI POSLE TITOVE SMRTI

285 VERA OŠMJANSKI, ALEKSANDAR VULETIĆ

INDIVIDUALNA VIŠEJEZIČNOST U SRBIJI – CILJ OBRAZOVNE POLITIKE I FAKTOR SOCIJALNE POKRETLJIVOSTI
INDIVIDUAL MULTILINGUALITY IN SERBIA - OBJECTIVE OF EDUCATIONAL POLICY AND FACTOR OF SOCIAL MOVEMENT

297 DRAGOSLAVA MIĆOVIĆ, VESNA ANĐELIĆ NIKOLENŽIĆ,

JEZIČKA OBRAZOVNA POLITIKA U OBLASTI STRANIH JEZIKA U VISOKOM POLICIJSKOM OBRAZOVANJU U REPUBLICI SRBIJI
FOREIGN LANGUAGE POLICY IN HIGHER POLICE EDUCATION IN THE REPUBLIC OF SERBIA

311 KATARINA RADOJKOVIĆ ILIĆ

UTICAJ POZNAVANJA STRANIH JEZKA NA SOCIJALNU KOHEZIJU U SRBIJI
THE IMPACT OF FOREIGN LANGUAGE KNOWLEDGE ON SOCIAL COHESION IN SERBIA

325 JELENA FILIPOVIĆ

LANGUAGE EDUCATION POLICIES AND ROMANI CHILDREN: HISTORICAL OVERVIEW AND CURRENT SITUATION: SERBIA AS A CASE STUDY
POLITIKE JEZIČKOG OBRAZOVANJA I ROMSKA DECA: ISTORIJSKI PREGLED I TRENUTNA SITUACIJA: SRBIJA KAO STUDIJA SLUČAJA

343 OLJA MILOŠEVIĆ

INTEGRATION OF SENIOR CITIZENS THROUGH A LANGUAGE COURSE – A CASE STUDY
DRUŠTVENA INTEGRACIJA STARIJIH GRAĐANA KROZ UČENJE STRANIH JEZIKA

355 LJILJANA ĐURIĆ

PRAVEDNOST OBRAZOVANJA I NASTAVA JEZIKA U SRBIJI (1918 – 2018)
EQUITY OF EDUCATION AND LANGUAGE TEACHING IN SERBIA (1918-2018)

369 JULIJANA VUČO

SRPSKI KAO JEZIK NASTAVE I KAO FAKTOR SOCIJALNE INTEGRACIJE STRANIH STUDENATA NA UNIVERZITETU U BEOGRADU
SERBIAN LANGUAGE AS A LANGUAGE FOR TEACHING AS WELL AS A FACTOR OF SOCIAL INTEGRATION OF FOREIGN STUDENTS AT THE UNIVERSITY OF BELGRADE

383 DRAGAN ČAUŠEVAC, NEDA MILOŠEVIĆ

LOGOPEDIJA U SRBIJI OD 1918. GODINE DO 2018. GODINE
LOGOPEDIA IN SERBIA FROM 1918 TO 2018

391 IVANA RISTIĆ, JASMINA KOVAČEVIĆ

INSTITUCIONALIZACIJA VASPITANJA I OBRAZOVANJA GLUVIH I NAGLUVIH
INSTITUTIONALIZATION OF EDUCATION OF THE DEAF AND HARD OF HEARING

401 BOJANA DIMITRIJEVIĆ

UTICAJ SREDSTAVA ASISTIVNIH TEHNOLOGIJA NA SVAKODNEVNO FUNKCIONISAN-

JE OSOBA SA TELESNIM INVALIDITETOM-TEHNOLOŠKE INOVACIJE KAO PREDUSLOV KVALITETA ŽIVOTA

THE INFLUENCE OF ASSISTIVE TECHNOLOGY DEVICES ON EVERYDAY FUNCTIONING OF PEOPLE WITH PHYSICAL DISABILITY; TECHNOLOGICAL INNOVATION AS A PREREQUISITE FOR THE IMPROVEMENT OF THE QUALITY OF LIFE

413 SABIRA GADŽO-ŠAŠIĆ

PRISTUPI SOCIJALNOG RADA U PRUŽANJU POMOĆI OSOBAMA S INVALIDITETOM-IZAZOVI I TEŠKOĆE U PRIMJENI

APPROACHES OF SOCIAL WORK IN GIVING HELP TO PERSONS WITH DISABILITY - CHALLENGES AND OBSTACLES IN APPLICATION

425 IVANA MILOSAVLJEVIĆ-ĐUKIĆ

POLITIKA JEDNAKIH MOGUĆNOSTI – PROCES DEINSTITUCIONALIZACIJE USTANOVA ZA LICA SA INTELEKTUALNIM I MENTALNIM TEŠKOĆAMA

POLICY OF EQUALLY OPPORTUNITIES - PROCESS OF DEINSTITUTIONALIZATION OF CITIZENS FOR PERSONS WITH INTELLECTUAL AND MENTAL DAMAGES

439 MINA SIMATKOVIĆ

RAZVOJ SEKSUALNOSTI KOD DECE SA SMETNJAMA U RAZVOJU

THE DEVELOPMENT OF SEXUALITY IN CHILDREN WITH DISABILITIES

449 NATAŠA LJUBOMIROVIĆ, MINA ĐURIĆ

GRUPNA TERAPIJA SA DECOM I MLADIMA - POTREBA DANAŠNJEG VREMENA

GROUP THERAPY WITH CHILDREN AND YOUNG PEOPLE: NEED OF THE TIME

457 DANIJELA RISTIĆ

SOCIJALNI RAD U SPROVOĐENJU VANZAVODSKIH SANKCIJA I MERA

SOCIAL WORK IN IMPLEMENTATION OF NON-INSTITUTIONAL SANCTIONS AND MEASURES

467 VESNA DUKANAC, LJUBICA NIKČEVIĆ, DUŠICA TRIFUNOVIĆ

UTICAJ TELEKOMUNIKACIONOG NAPRETKA NA FUNKCIONISANJE INDIVIDUALNOG I PORODIČNO SISTEMA, FORMIRANJE NOVIH VREDNOSNIH SISTEMA I PROMENE U ŠIROJ DRUŠTVENOJ ZAJEDNICI

THE IMPACT OF TELECOMMUNICATION ADVANCES ON THE FUNCTIONING OF INDIVIDUAL AND FAMILY SYSTEMS, THE FORMATION OF NEW SYSTEMS OF VALUES AND THE CHANGES IN THE BROADER SOCIAL COMMUNITY

481 SANJA ĐURĐEVIĆ, VESELIN MEDENICA, MILE DRAGANOVIĆ

VAŽNOST KOMPETENCIJA U PRIPREMI STUDENATA OKUPACIONE TERAPIJE ZA NJIH-OVU BUDUĆU ULOGU

THE IMPORTANCE OF COMPETENCIES IN THE PREPARATION OF STUDENTS OCCUPYING THERAPIES FOR THEIR FUTURE ROLE

493 EMINA BORJANIĆ BOLIĆ

SOCIJALNI RAD SA DECOM I MLADIMA I ZAŠTITA ZASNOVANA NA ZNANJIMA O TRAUMI

SOCIAL WORK WITH CHILD AND YOUTH AND TRAUMA INFORMED CARE

**УНАПРЕЂЕЊЕ ЖИВОТНИХ УСЛОВА – ПРИМАРНО ПИТАЊЕ
СРПСКОГ СТАНОВНИШТВА ДАЛМАЦИЈЕ У КРАЉЕВИНИ
СХС/ЈУГОСЛАВИЈИ
(Од уједињења до устоличења епископа иринеја ђорђевића)²**

Апстракт: Због опструкције великих сила у чијим државама су живели, Срби у Далмацији вековима су се налазили у стању изнуђене, перманентне заосталости, без неопходних социјалних услова за живот и рад. Тек крајем 19. и почетком 20. века почели су плански и систематски да раде на модернизацији свог етничког простора. Међутим, Велики рат зауставио је културни и економски препород српске заједнице у Далмацији. Услед животних услова који су настали као резултат уједињења и стварања југословенске државе, Срби су у новој државној заједници остали без „Српске зоре“, која је стипендирала школовање будућих учитеља, а тиме и без могућности да унапређују социјалне основе живота и рада. Исто тако, неповољно је на укупне социјалне услове утицало фузионисање Савеза српских привредних задруга на Приморју с Главним савезом српских земљорадничких задруга у Београду и интеграција Српске централне банке за Приморје са Српском банком из Загреба, при чему је она постала њена филијала. Затим, укупне социјалне услове живота српске заједнице у Далмацији погодило је и то што није обновљен рад Матице српске у Дубровнику, као и што су пропале бројне задужбине и фондови, читаонице, певачка друштва и друге установе које су пред рат полетно осниване. Због италијанске окупације неких делова Далмације престале су с радом богословија у Задру и учитељска школа у Арбанасима. Из истог разлога, велики проблем за свакодневни живот српског становништва из залеђа представљао је губитак Задра, који је Буковчанцима и Котаранима био најближи и најприступачнији трговачки центар у коме су могли да продају своје производе. У раду се разматрају покушаји српског становништва Далмације у међуратном периоду да унапреди укупне услове и начин живота, као и да поправи свој културни, просветни и економски положај. Посебно се прати рад Привредно-културне матице, основане са циљем свеопштег развика северне Далмације и подизања квалитета услова живота и рада њеног живља уз ослонац на учитеље, свештенике и друге припаднике локалне елите.

Кључне речи: Краљевина СХС/Југославија, Далмација, Срби, Привредно-културна матица за северну Далмацију, задругарство, Лазар Матић

Бурне политичке промене које су се догодиле на европском континенту крајем

1 sofijamisa@yahoo.com

2 Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије бр. 47027.

18. и почетком 19. века одразиле су се и на положај Далмације која је у том периоду прелазила из руке у руку: њен вековни господар Република Светог Марка најзад је изгубила своје поседе на источној обали Јадрана и то у корист Хабзбурговаца, њих су наследили Французи да би, коначно, одлуком Бечког конгреса 1815. Далмација од Раба на северу до Спича на југу дефинитивно припала Хабзбуршкој монархији. У саставу Монархије она је остала до 1918. када је створена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевина Југославија (1929). Аустријска владавина није се битно разликовала од млетачке.

Српско становништво, највећим делом лоцирано у њеном северном делу и удаљено од приморја, у унутрашњости, живело је традиционалним начином живота којем је економска основица било заостало сточарство и ратарство. Због неразвијености ових привредних грана, непостојања индустријских постројења и изолованости од осталих делова Монархије услед недостатка саобраћајних комуникација, око 17% Срба из Далматинске загоре (загорја)³ најчешће се налазило на ивици опстанка, с муком задовољавајући основне егзистенцијалне потребе⁴. За незавидну и тешку економску позицију свог народа и Далмације уопште српски прваци оптуживали су централне власти у Бечу које су из политичких разлога читав један век упорно запостављале ту покрајину⁵. Пошто се од државног врха ни у будућности није могла очекивати никаква помоћ нити подршка, Срби су одлучили да преузму иницијативу у правцу превладавања сиромаштва и запуштености. Привредни, као и просветни препород наговештен је оснивањем кратковеког „Српског братства“ (1897–1899), да би уистину започео посредством „Српске зоре“ (Книн, 1901) и даље се наставио оснивањем Савеза српских привредних задруга на Приморју (Дубровник, 1908), Матице српске (Дубровник, 1909) и Српске централне банке за Приморје (Дубровник, 1913). Поред тих важнијих институција, на подручју Далмације деловала су и многа друга друштва и удружења са српским предзнаком: читаонице, певачка друштва, добротворне женске задруге, организације Српског сокола; излазиле су српске новине, часописи и календари, отворане су српске књижаре и штампарије⁶.

3 Загора је неофицијелан појам под којим се подразумева континентални део Далмације. Све до Другог светског рата у употреби је, као синоним, био и појам Загорје, на који се наилази у старијој литератури и изворима. Касније је тај назив потиснут у корист појма Загора.

4 О броју становника подробније: Alois Luigi Maschek, *Geographisch-statistische Repertorium der bewohnten Orte im Königreiche Dalmatien*, Zara 1888; Manfred Makale, *Zadnji popis pučanstva u Dalmaciji*, Већ 1912; Josip Lakatoš, *Narodna statistika*, Zagreb 1914. Броју православних Срба којих је на почетку 20. века, према званичним пописима, било 96000, треба додати и Србе римокатоличке вере, који у пописима нису исказивани. Једини податак који постоји о њиховом бројном стању потекао је из пера Луја Бакотића. Према истраживањима тог аутора, од око 600000 становника Далмације уочи Великог рата, 120000 чинили су православни Срби, а 20–25000 Срби римокатолици. Лујо Бакотић, Срби у Далмацији од пада Млетачке Републике до уједињења, Београд 1991, 5. Још о Србима католицима: Лазо М. Костић, *Католички Срби: политичко-историска расправа*, Торонто 1963; Коста Милутиновић, „О покрету Срба католика у Далмацији, Дубровнику и Боки Которској“, *Зборник о Србима у Хрватској* 1, ур. Василије Крстић, Београд 1989, 33–90; Јеремија Д. Митровић, *Српство Дубровника*, Београд 1992; Светозар Борак, *Срби католици*, Нови Сад 1998; Никола Жутић, *Срби римокатолици такозвани Хрвати: „Срби сви и свуда“ – „Хрватске земље“ без Хрвата*, Београд 2006; Радош Љушић, „Српство двоверних далматинских Срба (на примеру Марка Мурата и Никодима Милаша)“, *Анали Правног факултета у Београду* 2/2012, 26–55.

5 Софија Божић, *Политичка мисао Срба у Далмацији: Српски лист/глас 1880–1904*, Београд 2001, 81–86.

6 Северна Далмација некад и сад: одлучна реч у критичном часу, Београд 1939; Саша Недељковић,

Плански и систематски рад на модернизацији српског етничког простора и српског друштва нагло је прекинут избијањем Првог светског рата, а уласком Далмације у састав нове државе, Краљевине СХС, која је била држава српског, као и свих осталих југословенских народа, изгледало је да српске привредне организације више не морају, као под Хабзбурговцима, бити главни нити једини ослонац Срба у погледу привредног развитка и унапређивања социјалних основа живота и рада. Сада се очекивало да ће на томе одговорно радити југословенска држава, за разлику од претходне, и да ће преузети обавезе око трансформисања неразвијених подручја. Због тога нису обновљене „Српска зора“ и Матица српска, Савез српских привредних задруга на Приморју фузионисао се с Главним савезом српских земљорадничких задруга у Београду (1923), а Српска централна банка за Приморје интегрисала се са Српском банком из Загреба и постала њена филијала (1921). Пропале су, такође, бројне задужбине и фондови, читаонице, певачка друштва и друге установе које су пред рат полетно осниване. Богословија у Задру и учитељска школа у Арбанасима престале су с радом јер је Италија окупирала град Светог Доната и друге делове Далмације. Губитак Задра представљао је велики проблем за свакодневни живот српског становништва из залеђа, пошто је то био најближи и најприступачнији трговачки центар у коме су Буковчанци и Котарани могли да продају своје производе.

Нова, југословенска држава одвајала је значајна средства за развој Приморја – финансирао је поморски саобраћај, обављала грађевинске радове у приморским лукама, улагала у развој туризма и рударства – док јој Далматинска загора није била високо на листи приоритета. Такву, и даље занемарену континенталну Далмацију наставио је да обележава низак животни стандард, због кога је њено становништво продужило да станује у примитивним каменим кућицама заједно са стоком, да се лоше храни и одева, пије преко сваке мере, лако оболева, много ради и ретко се школује⁷. Пошто на нивоу државе нису осмишљени нови пројекти од којих би се, бар у перспективи, могли очекивати озбиљнији помаци у правцу унапређења социјалних прилика, изгледало је да треба користити предратна искуства и наставити већ тада трасираним путевима. Другим речима, требало је оживети све оне установе које су се раније показале корисне и успешне.

Нешто од тога урађено је одмах по завршетку рата. Па тако, обновљен је Савез српских привредних задруга на Приморју, на челу са Луком Боном као председником. У управи Савеза били су још и прота Божидар Митровић као секретар и А. Минчек и Вук Ђоровић као чланови. Кредитирање Савеза вршила је Српска централна банка у Дубровнику, односно, од 1921, филијала загребачке Српске банке. Како банка није имала довољно новца, Савез је тражио помоћ од државе, али без већег успеха. Министарство социјалне политике је одбацило представку задругара о тешким приликама у Далмацији правдајући се недостатком финансијских средстава, али је помоћ у износу од 50 000 круна стигла 1919. године од владе и 20 000 динара 1923.

„Српска друштва у Дубровнику на почетку 20. века“, Зборник Матице српске за друштвене науке 122/2007, 165–178; Саша Недељковић, „Српска зора' на приморју“, Српска слободарска мисао 4/2011, 53–69; Војин Д. Калинић, Српске установе у северној Далмацији од 1848. до 1914. године, Нови Сад 2015; Војин Калинић, „Српска друштва у Книну до 1914. године“, Книнска крајина 7, Београд 2016, 96–116.

⁷ Софија Божић, „Срби у Далмацији после Првог светског рата – отварање питања“, Српско-далматински магазин 3, Сплит 2008, 39–57. Исто и под насловом „Српско друштво у Далмацији после Првог светског рата: скица за синтезу историјског искуства у првој југословенској држави“, Летопис Матице српске у Дубровнику: реферати и саопштења: зборник радова I, Београд 2010, 271–285.

године од Министарства пољопривреде. Савез српских привредних задруга на Приморју фузионисао се с Главним савезом у Београду 30. новембра 1923. године да би недуго потом, 2. јануара 1924, почеле да раде две филијале Главног савеза за Приморје. Једна филијала, са средиштем у Котору, обухватала је Боку которску, а друга, са средиштем у Книну, Далмацију. За управника которске филијале именован је Милен Миленовић, а за управника книнске филијале Драгољуб Динић. Филијале су функционисале неколико година, которска до 1927, а книнска до 1929. године⁸.

Оживљавање старих установа, међутим, није било једноставно. Задруге су, на пример, у северној Далмацији биле мање-више пасивне, а није лако ишло ни с конституисањем нових: до 1925. године основано их је само пет⁹. За буђење задружног покрета заузимао се нарочито свештеник Лазар Матић. Захваљујући управо њему, тај покрет појавио се у Равним котарима већ 1922. године. У селу Смоковићу почело се с подизањем Народног дома који је дефинитивно завршен после десет година, 1932. У оквиру Дома најпре је основана Земљорадничка кредитна задруга, а затим Набављачка задруга, преко које су обезбеђивана неопходна средства за производњу (алати, вештачко ђубриво, семе и друго). Следећи важан корак било је оснивање Здравствене задруге, прве у „пречанским“ крајевима. Смоковић је тако постао прво село које је имало апотеку и у коме је био запослен лекар. Виноградарска задруга, која је такође основана у Смоковићу, откупила је, ради одржавања трговинских веза са Задром који се налазио с друге стране границе, бивши манастир траписта у Земунику, у пограничном појасу, и оспособила га за спровођење задружних активности. На тај начин од Земуника је створен центар задружног покрета у Равним котарима, који је деловао у координацији са задругом из Смоковића. У манастир је из Смоковића пренета Млекарска задруга и отворена је домаћинска школа, као и болница и апотека. У Смоковићу је отворена модерна основна школа, а село је добило водовод и електричну струју¹⁰.

Шире организовање, најпре на нивоу Равних котара, започело је на састанку у Земунику 17. октобра 1925. године. На том скупу идентификовани су проблеми, чиме су уједно зацртане грубе смернице за њихово решавање: искорењивање маларије, унапређивање пољопривредне производње, подизање основних школа, поправљање путева и, пре свега, проналажење алтернативног центра према коме би гравитирало становништво северне Далмације. Следећи састанак одржан је у Бенковцу 1927. године, а после тога отпочело се с радом у преуређеном манастиру траписта¹¹. Прошло је затим још извесно време док није направљен следећи корак: на ускршњој скупштини 1928. године у Книну донета је одлука да се оформи једна централна организација чији ће задатак бити да, на различите начине, иницира развита северне Далмације. Утицајни Србин с тог простора др Урош Десница написао је, заједно с

8 Софија Божић, Срби у Хрватској 1918–1929, Београд 2008, 147–148.

9 С. Божић, „Срби у Далмацији после Првог светског рата – отварање питања“, 46; С. Божић, „Српско друштво у Далмацији после Првог светског рата: скица за синтезу историјског искуства у првој југословенској држави“, 277.

10 „Једна kulturna svečanost u Ravnim Kotarima“, Glas Privredno-kulturne Matice za Sjevernu Dalmasiju/Glas Privredno-kulturne Matice за Сјев. Далмацију (даље: Glas/Глас), Шибеник, бр. 132, 22. X 1932; С. Божић, „Срби у Далмацији после Првог светског рата – отварање питања“, 47; „Српско друштво у Далмацији после Првог светског рата: скица за синтезу историјског искуства у првој југословенској држави“, 278.

11 Северна Далмација некад и сад, 88–89.

Лазаром Матићем, саопштење у коме је наговештено успостављање те организације и које је разаслато на разне адресе као позив на оснивачку скупштину уочи Видовдана, 27. јуна 1928. године у Книну. Проглас је изазвао велико интересовање, па је и одзив био велики. У присуству око двеста особа проглашено је конституисање Привредно-културне матице за северну Далмацију. За седиште друштва одабран је Книн, уместо Шибеника који је такође фигурирао као предлог једне групе учесника скупштине. Предвиђено је да се у осталим местима северне Далмације оснивају филијале или да се именују повереници. Матица је правно призната одлуком великог жупана од 1. октобра 1928, а на скупштини од 25. новембра 1928. изабрани су Управни и Надзорни одбор¹². Пошто је у правилима наглашено да друштво не сме бити политички ангажовано, већ да мора остати изван свих страначких, верских и националних подела, то се одразило и на избор његовог руководства: на челу Матице нашли су се један Србин, др Урош Десница, као председник, и један Хрват, Анте Оштрић, као потпредседник. Место секретара заузео је предани и неуморни Лазар Матић¹³.

Преко Матице извршена је концентрација већ постојећих друштава и установа у северној Далмацији¹⁴. У њеним правилима прецизирано је шта се све подразумева под покушајима решавања разних привредних, просветних и културних питања која би допринела побољшању социјалног положаја становништва тог маргинализованог подручја југословенске државе: отварање школа, држање предавања, организовање курсева, издавање стручних листова и популарних књига, набављање и продаја пољопривредних машина, алатки, вештачког ђубрива, сумпора и других производа по повољним ценама, оснивање задруга, лобирање у надлежним институцијама државе и друго.

Било је потребно да прође цела 1928. и први месеци следеће године, да би се 21. марта 1929. појавио први број Гласа Привредно-културне Матице за Сјеверну Далмацију (даље: Глас), под уредништвом пароха Стевана Пространа. Карактеристичне су, за илустрацију прилика, речи Матичиних првака објављене у том, првом броју: „Наше су вјековне жеље за слободом испуњене, али наша слобода не испуњава се задовољством, љепшим и бољим живљењем, већ се налазимо на рубу пропасти.“ И даље: „Код нас је човјек го, бос, гладан без собе, без постеље. Кућа му је гора од тамнице и само болестан човјек задржава се у њој, и кад никуд више не може од времена. / Код нас се не живи, него само пропада и умире, а у тој муци људи увиђају, да без културе цијелом народу живљење је немогућно и сувишно...“¹⁵.

12 „Privredno-kulturna matica“, Glas/Глас, бр. 1–2, 21. III 1929, 6; Северна Далмација некад и сад, 92; С. Божић, „Срби у Далмацији после Првог светског рата – отварање питања“, 55; С. Божић, „Српско друштво у Далмацији после Првог светског рата: скица за синтезу историјског искуства у првој југословенској држави“, 284.

13 У Управни одбор ушли су учитељи Душан Билић, Стево Дабић-Бечкер и Петар Дрезга, земљорадници Сава Кнежевић и Петар Опачић, школски надзорник у пензији Душан Новаковић, начелник Вељко Покрајац, свештеници Петар Стојсављевић, Душан Рашковић и Павле Зелић и професор Марко Трива. „Glas Sjeverne Dalmacije“, Glas/Глас, бр. 1–2, 21. III 1929, 2.

14 Поред појединаца, у Матицу су се учланиле земљорадничке задруге у Марковцу, Полачи, Бискупији, Врбнику, Книнском пољу, Врпољу, Стрмици, Плавну, Отону, Жагровићу, Мокром пољу; Женска добротворна задруга СХС из Книна, манастир Крупа. Glas/Глас, бр. 4, 4. IV 1929, 3. Матици су пришле и цркве у Жагровићу, Книнском пољу, Шибенику, Мокром пољу, Радучићу, Голубићу, Плавну, Врлици, Обровцу, Билишанима. Glas/Глас, бр. 5, 11. IV 1929, 3.

15 „Glas Sjeverne Dalmacije“, Glas/Глас, бр. 1–2, 21. III 1929, 1. У недостатку других релевантних извора за потребе овог рада највише смо се ослањали управо на Glas/Глас. Досадашњи покушаји

Једна од првих активности спроведених према правилима Матице и забележених у Гласу био је задружни курс одржан у Земунику фебруара 1929, а који су похађали пољопривредници из околине Книна, Кистања, Обровца, Бенковца. Глас је упозоравао на велику корист коју доносе такви курсеви и подсетио је да су били организовани и 1924. у манастиру Крки, 1925. на Главици код Книна и 1926. у Смоковићу, те да их је, заједно с последњим, у Земунику, похађало укупно 80 пољопривредника¹⁶. По узору на „дански препород“, подстакнут пољопривредним просвећивањем данског становиштва, у гласилу Матице изнет је предлог да се у Земунику организује стална четворомесечна пољопривредно-задружна школа која би трајала од 15. октобра до 15. фебруара сваке године. Њом би, као и домаћинском школом, руководио Главни одбор Матице. Осим одељења за народно просвећивање, у Матици би требало да се формира и одељење за задругарство¹⁷.

Размишљајући о потезима које би ваљало повући да би се поспешило развитак задругарства, чланови Главног одбора Матице закључили су да би требало обновити Савез привредних задруга за северну Далмацију. Београдски Главни савез, према њиховом мишљењу, и поред постигнутих резултата преко филијале у Книну, није могао да изазове прави ентузијазам. То могу само људи који припадају њиховој средини, који су из ње потекли и који зато најбоље разумеју њене потребе. Они поново морају своју судбину узети у своје руке, морају се активирати и тако мењати животне услове у свом окружењу.¹⁸ Иницијатива Главног одбора Матице, дата 1929. године, почела је да се остварује током 1930. и 1931. године, када је постепено почео да делује Привредни савез.

Уочи четврте године постојања Матице констатовано је да је она покретала сва питања која је уврстила у делокруг свог рада – „ђачки дом“, „народни домови“, пољопривредно-задружни и домаћички курсеви, публикавање листа и брошура, покретање задруга, оснивање књижница и читаоница, одржавање састанака и предавања и друго – и да их је делимично и решавала¹⁹. Наилази се, међутим, и на другачија виђења, по којима Матица првих година по оснивању није постигла веће резултате. Да се суочавала с тешкоћама које су је ометале у спровођењу зацртаних пројеката показује то што је чак годину и по дана била без просторија. Тек средином 1931. успела је да поново успостави базу у Книну. У то време изабрано је и ново руководство, с тим што је дотадашњем председнику др Урошу Десници продужен мандат²⁰. Затим је почео теренски рад. Лазар Матић и други ентузијастички запутили су се на вишемесечни пут кроз Равне котаре како би тачно утврдили шта треба предузети у циљу отклањања наслеђене заосталости. Запажено је да се мора одржати неколико курсева за стотинак пољопривредника и посебни курсеви за учитеље и свештенике.

истраживача да пронађу Матицин архив нису уродили плодом, иако се не искључује могућност његовог постојања. Drago Roksandić, „Vladan Desnica i Magazin Sjeverne Dalmacije: književnik i (ne)moć tradicije“, Vladan Desnica i Split 1920.–1945: zbornik radova sa znanstvenog skupa Desničini susreti 2014, ur. Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina, Zagreb 2015, 182.

16 М., „Prosvjećivanje seljaka“, Glas/Глас, бр. 3, 28. III 1929, 1.

17 „Kako je jedna zemlja postala čestita“, Glas/Глас, бр. 18, 11. VII 1929, 1.

18 „Одлуке Главног Одбора Матице“, Glas/Глас, бр. 12, 30. V 1929, 1–2.

19 „Članovima i prijateljima Privredno-kulturne Matice“, Glas/Глас, бр. 113, 17. IX 1931, 1.

20 За чланове новог Управног одбора изабрани су др Иван Гргић, Душан Новаковић, Стево Дабић-Бечкер, Данило Петрановић, Симо Симић и Љубомир Врцељ. „Naš dosadašnji i budući rad“, Glas/Глас, бр. 104, 12. VI 1931, 1.

Када се људи на тај начин припреме, приступиће се оснивању земљорадничких задруга у сваком селу, док би се набављачке, здравствене, млекарске, винарске, перадарске и друге задруге оснивале за групу од по неколико села. Такође, било је предвиђено да се одржавају школе за домаћице, да се уведу у употребу машине за обраду земљишта, да се оснивају узорна газдинства и друго²¹. У просторијама Матице у Книну 13. јуна 1931. одржана је учитељска скупштина, на којој су представници Матице и Привредног савеза с више од четрдесет наставника претресали питања рада на селу²². Учителие су пратили свештеници и на свом састанку одлучили су да се и сами озбиљније него до тада заузму за народ и његове проблеме. Сходно томе, прихватили су план према коме би манастири свој устаљен ритам обогатили додатним програмом и постали праве народне установе и народне школе у које би се долазило не само ради обављања верских обреда већ и зато да би се стицала практична знања, применљива у световном животу. Свештенство је намеравало да синхронизује свој рад у цркви, школи и задрузи јер је било потпуно јасно да само тако може постићи жељени успех.²³ Настојећи да што више интензивира активности, Матица је преко Гласа упутила апел за организовање у свим селима и градовима и позвала своје чланове и пријатеље да постану њени повереници, чији би задатак био да активирају људе на локалу²⁴.

О томе шта је све у северној Далмацији до тада учињено за побољшање социјалног положаја становништва путем привредног и културно-просветног унапређивања, писао је Лазар Матић на крају 1931. године. Рекапитулирајући претходних десетак година Матић је констатовао да су се активности одвијале највише у околини Задра, зато што је ситуација на том подручју најтежа, и у Книнској крајини, где је било највише разумевања за ту врсту организовања. Резултати су постигнути и у Обровачкој крајини и њеним Ђеврскама, а пробуђене су и Врличка и Дрнишка крајина и, помало, центар Равних котара Бенковац²⁵.

С обзиром на низак ниво здравствене културе у Далмацији, велики значај придавао се здравственом задругарству. О томе је било више речи на скупштини у Книну 25. септембра 1931, на којој су учествовали представници важних установа из Београда: др Стеван З. Иванић, директор Централног хигијенског завода, др Богољуб Константиновић, шеф Одељења за социјалну хигијену и др Карло Шнајдер, управник Савеза здравствених задруга. Осим њих, книнској скупштини присуствовали су учитељи (22), лекари (14), свештеници (8), начелници и представници општина, велики број пољопривредника из Далмације и други чланови друштва из Обровца, Жегара, Ђеврсака, Кистања, Бенковца, Промине, Дрниша, Врлике, Грахова, као и представници здравствених задруга из Земуника, Обровца, Жегара и других места. Скупштина је донела одлуку о оснивању Здравственог савеза чији је задатак да развија „хигијенски рад“. Тако је успостављено „тројство“ састављено од три међусобно повезане организације којима су обухваћени сви неопходни и могући правци деловања: Здравствени савез, Привредно-културна матица (задужена за покретање културних питања која су у вези с привредним питањима северне Далмације) и

21 L. M., „Kroz Ravne kotare“, Glas/Глас, бр. 107, 25. VI 1931, 2–3.

22 N. U., „Naši dopisi: Učiteljska skupština u Kninu“, Glas/Глас, бр. 107, 25. VI 1931, 4.

23 „Učiteljski i sveštениčki zborovi u Kninskoj Krajini“, Glas/Глас, бр. 115, 15. X 1931, 1.

24 „Članovima i prijateljima Privredno-kulturne Matice“, Glas/Глас, бр. 113, 17. IX 1931, 1. Сличан апел упутио је три месеца касније и: Dr. I. G., „Organizacija Matice“, Glas/Глас, бр. 120, 17. XII 1931, 2.

25 L. M., „Iz prošlih u novu godinu“, Glas/Глас, бр. 121, 31. XII 1931, 1–2.

Привредни савез (који је окупљао задружне организације)²⁶.

Нова реорганизација извршена је на састанку одржаном 11. септембра 1932. у просторијама Привредно-културне матице у Книну. Тог дана окупили су се опуномоћени представници задруга из Далмације, али и из Лике, Кордуна и дела Баније. Скупштина је донела одлуку да се конгресу Главног савеза српских земљорадничких задруга упути предлог о формирању два центра задружног рада: у Книну за Далмацију, Лику и Босну и у Загребу за Хрватску и део Славоније. Сваки од ових центара имао би у својој области стотинак задруга и био би им, са својим стручним особљем, чврст ослонац. Осим једног великог центра у Книну, формирали би се и мањи центри за одређена ужа подручја, тако да би се све задруге с тог подручја међусобно помагале и допуњавале у раду. Та „кооперативна колаборација“ требало је да се спроведе пре свега у Книну и Земунику, сарадњом Пољопривредне школе на Главици код Книна и Пољопривредне станице на Градини у Земунику, где би се држали разни курсеви за пољопривреднике, учитеље и свештенике. Пошто се снажно повежу Книн и Земуник, истим путем би кренули и Бенковац, Кистање, Обровац, Дрниш, Врлика, Сињ и друга места. Целокупна делатност одвијала би се преко месних одбора Матице, пошто је и била предвиђена њеним програмом и припремљена преко Гласа, курсева, предавања, састанака, оснивања установа, подстицања и руковођења разним покретима.²⁷ У суштини, убудуће би постојале три организације које би се међусобно допуњавале: Централа у Книну, задужена за послове земљорадничког задругарства, Привредно-културна матица с Гласом и потсавез Здравствених задруга за Далмацију²⁸.

Захваљујући уложеним напорима, здравствено задругарство у Приморској бановини полако је напредовало. Управни одбор Савеза здравствених задруга у сарадњи с представницима здравствених задруга у Далмацији донео је програм за проширење задружно-здравственог покрета у том крају. Програм је предвиђао да се у Земунику створи снажна задружна база, а темељ те базе требало је да представља велика задружна апотека под руководством магистра фармације. Други део програма претпостављао је оснивање здравствене задруге у Книну као друге базе. Обе тачке програма су и реализоване, уз подршку банске управе у Сплиту²⁹.

На почетку 1933. године план рада на побољшању животних услова далматинског становништва преко постојећих установа и оних које је тек требало основати састојао се у следећем. Привредни савез у Книну приводио је крају преговоре с Главним савезом у Београду да све задруге северне Далмације, чинећи једну посебну групу, ступе у Главни савез и да у Книну делују сва одељења: ревизионо, кредитно, набављачко-продајно, управно-просветно, као саставни део Главног савеза, истовремено остајући самостална и ступајући у сарадњу с њим. Друга тачка плана говорила је о привредно-културном раду у задарској економској зони на потпуно самосталној основи, уз помоћ једне посебне организације. Трећа тачка односила се на оснивање Привредне задруге православног свештенства у Шибенику, а следећа тачка на Савез здравствених задруга (Здравствени савез). Посебна тачка била је посвећена питању изградње ђачког дома у Шибенику, односно интерната за децу из залеђа која су

26 „Proširivanje naše organizacije“, Glas/Глас, бр. 114, 31. X 1931, 1.

27 L. M., „Proširivanje naše zadružne organizacije“, Glas/Глас, бр. 130–131, 5. X 1932, 1.

28 Uredništvo, „Članovima i pretstavicima ‚Glasa‘“, Glas/Глас, бр. 130–131, 5. X 1932, 2.

29 „Organizacija zdravstvenog zadrugarstva“, Glas/Глас, бр. 130–131, 5. X 1932, 3.

долазила на школовање у тај приморски град. Најзад, у последњој тачки је наглашено да Привредно-културна матица треба да има одборе у свим већим местима, да треба да обухвата све установе: задруге, домове, соколска друштва, књижнице, читаонице и да припрема задружне, хигијенске, соколске и домаћинске курсеве на целом подручју северне Далмације³⁰.

Нови полет настојањима да се поправи ситуација у Далмацији дао је епископ др Иринеј Ђорђевић (1931–1951). Први знак да ће се Српска православна црква на територији Далматинске епархије организовано заузети за решавање суштинских друштвених питања биле су три значајне конференције одржане 14, 15. и 16. марта 1933. године у Епископском двору у Шибенику. Прва од њих била је конференција православног свештенства Епархије далматинске, одржана на позив и под председништвом епископа Иринеја, 14. марта. На конференцији је основана Привредна задруга Епархије далматинске у Шибенику, у коју су могла ући сва свештена лица и све црквене установе на територији епархије. Такође, покренуто је питање подизања ћачког дома у коме би, бесплатно или по врло повољним условима, живела српска православна деца из Епархије током средњошколског или стручног школовања. Интернат би далматинским селима осигурао потребан кадар који би, на повратку у родна места – што се очекивало с обзиром на порекло тих младих људи – своја знања ставио у службу заједнице из које је потекао. Управни одбор православне црквене општине у Шибенику на предлог свог председника, судије Петра Ковачевића, донео је одлуку, коју је Савет црквене општине прихватио, да се за градњу интерната уступи земљиште у близини Епископског двора. Општина је за изградњу ћачког дома ставила на располагање и суму од 100 000 динара³¹.

Друга важна конференција одржана је у Епископском двору 15. марта 1933. То је била годишња скупштина Привредно-културне матице. На скупштини је отворено питање даљег опстанка Матице јер она није остварила очекиване резултате, а и оно што је урађено дело је, према речима председника Матице др Уроша Деснице, само једног човека, Лазара Матића. Нимало не оклевајући да ода признање Матићу, др Десница је укратко резимирао: Матица је Лазар Матић и позвао на гашење Матице због неспособности руководства, укључујући и њега као председника. Л. Матић, међутим, није био песимиста и као излаз који би могао сачувати Матицу од ликвидације и из основа је регенерисати предложио је избор епископа Иринеја Ђорђевића за њеног шефа. Др Десница супротставио се том предлогу под изговором да ће Матица у јавности бити оквалификована као клерикална организација. Далматински владика прихватио је, међутим, понуђену функцију председника, пошто није могао да се помири с гашењем једне такве установе као што је била Матица, преко потребне становништву његове епархије³².

30 С., „У новој години“, *Glas/Глас*, бр. 136, 5. I 1933, 1–2.

31 Уч., „Једна значајна седмица“, *Glas/Глас*, бр. 142, 23. III 1933, 1–2; Просветне невоље Срба у Далмацији и Босанској крајини, Београд 1935; Иринеј Ђорђевић, Одабрани радови, прир. Драган Суботић, Борисав Челиковић, Горњи Милановац 2003, 247–251.

32 Према првим информацијама, у Управни одбор ушли су, поред епископа Иринеја Ђорђевића, Ђорђе Кнежевић, Зорка Скочић, Олга Јавор, проф. Мирко Лежаић, др Тоде Новаковић (Книн), срески надзорник Тане Калањ (Бенковац), Стево Простран, др Ђока Малешевић, учитељ Никола Манојловић, свештеници Љубомир Врцељ и Павле Зелић, Милан Будимир (Кистање), пољопривредник Сава Кнежевић (Стрмица), пољопривредник Гојко Лежаић (Ђеврске). У Надзорни одбор изабрани су: др Урош Десница, др Никола Суботић, прота Сергије Урукало, Урош Драгишић, свештеник Нико Новаковић, Лазо

Овом скупштином отворен је јаз између две групе угледних далматинских Срба, једне око др Уроша Деснице и друге око Гласа. На мети напада др Деснице и његових присталица, који су уследили, индиректно је био владика Иринеј Ђорђевић, а све то се, у наредном периоду, неповољно одразило на рад на побољшању социјалног положаја српског становништва северне Далмације.

Извори:

Glas Privredno-kulturne Matice za Sjevernu Dalmaciju/Глас Привредно-културне Матице за Сјев. Далмацију (Шибеник)

Иринеј Ђорђевић, Одабрани радови, прир. Драган Суботић, Борисав Челиковић, Горњи Милановац 2003.

Просветне невоље Срба у Далмацији и Босанској крајини, Београд 1935.

Литература:

Лујо Бакотић, Срби у Далмацији од пада Млетачке Републике до уједињења, Београд 1991.

Софија Божић, Политичка мисао Срба у Далмацији: Српски лист/глас 1880–1904, Београд 2001.

Софија Божић, „Срби у Далмацији после Првог светског рата – отварање питања“, Српско-далматински магазин 3, Сплит 2008, 39–57.

Софија Божић, Срби у Хрватској 1918–1929, Београд 2008.

Софија Божић, „Српско друштво у Далмацији после Првог светског рата: скица за синтезу историјског искуства у првој југословенској држави“, Летопис Матице српске у Дубровнику: реферати и саопштења: зборник радова I, Београд 2010, 271–285.

Светозар Борак, Срби католици, Нови Сад 1998.

Никола Жутић, Срби римокатолици такозвани Хрвати: „Срби сви и свуда“ – „Хрватске земље“ без Хрвата, Београд 2006.

Војин Д. Калинић, Српске установе у северној Далмацији од 1848. до 1914. године, Нови Сад 2015. 9. Војин Калинић, „Српска друштва у Книну до 1914. године“, Книнска крајина 7, Београд 2016, 96–116.

Лазо М. Костић, Католички Срби: политичко-историска расправа, Торонто 1963.

Радош Љушић, „Српство двоверних далматинских Срба (на примеру Марка Мурата и Никодима Милаша)“, Анали Правног факултета у Београду 2/2012, 26–55.

Manfred Makale, Zadnji popis pučanstva u Dalmaciji, Већ 1912; Josip Lakatoš, Narodna statistika, Zagreb 1914.

Alois Luigi Maschek, Geographisch-statistische Repertorium der bewohnten Orte im Königreiche Dalmatien, Zara 1888.

Крнета, свештеници Петар Стојсављевић и Никанор Калик. Ћл., „Godišnja skupština Privredno-kulturne matice“, Glas/Глас, бр. 142, 23. III 1933, 2–3. На конститутивној седници Управног одбора 31. марта 1933. за председника је одређен епископ Иринеј Ђорђевић, за првог потпредседника Тане Калањ, за другог потпредседника Ђорђе Кнежевић. Ради континуитета у раду Одбор је кооптирао Лазара Матића и изабрао га за првог секретара, а за другог секретара поставио Стеву Пространа. Матица је, по одобрењу епископа, добила просторије у згради Епископије. „Prva sjednica upravnog odbora Matice“, Glas/Глас, бр. 143, 7. IV 1933, 2.

Коста Милутиновић, „О покрету Срба католика у Далмацији, Дубровнику и Боки Которској“, Зборник о Србима у Хрватској 1, ур. Василије Крестић, Београд 1989, 33–90.

Јеремија Д. Митровић, Српство Дубровника, Београд 1992.

Саша Недељковић, „Српска друштва у Дубровнику на почетку 20. века“, Зборник Матице српске за друштвене науке 122/2007, 165–178.

Саша Недељковић, „Српска зора' на приморју“, Српска слободарска мисао 4/2011, 53–69.

Drago Roksandić, „Vladan Desnica i Magazin Sjeverne Dalmacije: književnik i (ne)moć tradicije“, Vladan Desnica i Split 1920.–1945: zbornik radova sa znanstvenog skupa Desničini susreti 2014, ur. Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina, Zagreb 2015, 181–234.

Северна Далмација некад и сад: одлучна реч у критичном часу, Београд 1939.

Sofija Božić

IMPROVING LIVING CONDITIONS – THE PRIMARY ISSUE OF THE SERBIAN POPULATION OF DALMATIA IN THE KINGDOM OF SHS/YUGOSLAVIA (FROM UNIFICATION TO THE ENTHRONEMENT OF BISHOP IRINEJ DJORDJEVIĆ)

Summary

Due to the obstruction of the great powers in whose countries they lived, the Serbs in Dalmatia for centuries were in a state of extreme, permanent backwardness. Only in the late 19th and early 20th century they began to systematically and methodically work on the modernization of their ethnic territory. However, the Great War has stopped the cultural and economic revival of the Serbian community in Dalmatia. After the unification, the Serbs were left without the “Serbian Dawn”, which stipulated the education of future teachers, the work of Matica srpska in Dubrovnik has not been restored, numerous endowments and funds, reading rooms, singing societies and other institutions which were enthusiastically established before the war have collapsed. The big problem for the Serbian population from the hinterland was the loss of Zadar, which was the closest and most accessible trading center for the people from Bukovica and Kotari, in which they could sell their products. The paper deals with the attempts of the Serbian population of Dalmatia during the interwar period – when the Serbs from the Yugoslav territories were united for the first time in their own national state – to improve their cultural, educational and economic position. The work of the Privredno-kulturna Matica, founded in 1928 in Knin on the initiative of the group of intellectuals with the aim of the overall development of northern Dalmatia, is particularly closed followed. Matica’s task was to establish and help schools, organize courses, lectures, agricultural stations, publish popular professional journals and books, purchase artificial fertilizers, plan protection products and agricultural machinery and distribute them at favorable prices, establish and promote cooperatives and other.

Key words: Kingdom of SHS/Yugoslavia, Dalmatia, Serbs, Privredno-kulturna matica za severnu Dalmaciju, cooperatives, Lazar Matić